

Malý, Tomáš

[Malura, Jan. Meditace a modlitba v literatuře raného novověku]

Religio. 2016, vol. 24, iss. 2, pp. 244-246

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136411>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

žimem, než objektivní popis historické události. V této souvislosti je také dobré připomenout, že kniha byla vydána k pětadvacátému výročí Anežčina svatořečení.

Jak jsem již předslala na začátku této recenze, Anežka Česká byla podle Soukupové mnohem aktivnější jako princezna zakladatelka než jako řeholnice. Soukupová v této souvislosti ukazuje, do jaké míry zakryly snahy o svatořečení Anežčinu osobnost a povahu; tu se pak snaží zachytit skrze Anežčino největší dílo, klášter Na Františku, který byl důležitý pro rodinnou politiku i pro náboženský život františkánů na našem území a který autorka považuje za nejsrozmělnější doklad Anežčiny myšlenek a životního postoje. Ve srovnání s obrovským Anežčiny úsilím o výstavbu tohoto dvojklátera a jeho důstojné vybavení drahými bohoslužebnými předměty pak ostře vystupuje popis jeho dalšího historického vývoje, kdy klášteru v roce 1888 dokonce hrozilo zbourání (s. 327-330) a i při jeho následné památkové záchraně se napáchalo mnoho nenávratných škod (s. 349-352).

Celá kniha je důkazem autorčina dlouholetého zájmu o postavu Anežky České. Místa je zatížena subjektivismem a přílišným nadšením pro téma, přesto se jedná o kvalitní přehledovou publikaci s propracovaným poznámkovým aparátem, určenou pro široký okruh čtenářů. Kniha je obohacena stovkami fotografií, které přibližují jak samotný Anežský klášter, tak i vývoj svatoanežského kultu. Srovnává a shrnuje výsledky dosavadního výzkumu historických textů i uměleckých památek spojených se světící a rozhodně by neměla minout nikoho, kdo se zajímá o Anežku Českou a s ní spojené počátky františkánského hnutí v Čechách.

LENKA STARÁ

Jan Malura, *Meditace a modlitba v literatuře raného novověku,*

Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě 2015, 278 s.

ISBN 978-80-7464-698-0.

Jan Malura napsal v kontextu české historiografie pozoruhodnou knihu na téma, které u nás bylo doposud zkoumáno jen málo. Kniha je o to zajímavější, že autor přistupoval k pojednávané látce, tj. náboženské vzdělávací literatuře z let 1550-1750, prostřednictvím literárněvědní i kulturněhistorické perspektivy. Díky tomu se mohl dotknout typologických i funkcionálních aspektů, jinými slovy zaměřit se zároveň na systematiku sledovaných děl i na jejich účel a recepci. To zcela odpovídá současnému přístupu ve vyspělých historiografiích a nic na tom nemění ani skutečnost, že se – navzdory ohlášenému syntetickému charakteru knihy – jedná s ohledem na rozsah a dosah studovaných pramenů i literatury spíše o sondu do specifické části literárního spektra českých zemí 17. a 18. století.

První část knihy je věnována literárněvědnímu zkoumání barokních modliteb jako textového typu. Malura mimo jiné přihlíží k otázce autorů a jejich práce s texty (kompilace, vzory, intertextualita) a k autorským strategiím s ohledem na citování autorit. Jeho pozornosti neunikly ani rétorické figury, které podle předložené analýzy zahrnují především invokaci, epiteton, exklamaci, opakování či řetězení opozit, to vše za účelem dosažení pro baroko typické expresivnosti a emotivnosti. Stručný a na první pohled nenápadný přehled dějin modliteb jako žánru představuje podstatně novum, neboť v něm autor zohlednil modlitební knihy katolické, luteránské, utrakvistické i ty náležející do produkce Jednoty bratrské. Přes veškerou selektivnost jde o důležitý příspěvek, protože podobný „multikonfesijní“ přístup u nás doposud nebyl uplatněn, a i v německé historiografii je stále vzácný. Kapitola, která ukazuje zejména typologickou rozma-

nitost žánru, je dle mého názoru nejvýznamnější částí knihy. Ačkoli není systematicky pojatá, v kontextu české historiografie je originální, slušelo by jí snad jen přidání dílčího shrnutí vytyčujícího shody a rozdíly mezi knihami jednotlivých konfesijních prostředí.

V druhém oddílu pojednává autor podobným způsobem o meditacích. Zastavuje se u definice pojmů a v zajímavém náznaku diskurzivní analýzy představuje významový rozsah takových pojmů jako „přemýšlení“, „rozjímání“ apod. Je ovšem nutné podotknout, že relevance tohoto přístupu je s ohledem na využití česky psané literatury jen omezená. Malura se však soustředil hlavně na žánrovou typologii, v níž ukázal komplexnost a „vícežánrovost“ knih meditací, a také na rétorické aspekty, které zjevně směřovaly k povzbuzení tzv. hnutí duše (*interrogatio*, opakování a řetězení figur, rytmičnost, *comparatio*). Za nanejvýš podnětně považují připojené pasáže o recepci luterské literatury v český mluvčím prostředí, s důrazem na Mollerovy a Gerhardovy meditace.

Poslední část Malurovy monografie se dotýká praxe čtení a modlitby, kterou autor reflektuje na základě instrukcí uvedených v samotné modlitební literatuře. Jde v zásadě o načrtnutí dílčích aspektů, například oblíbených metafor nebo žánrové hybridity většiny knih. Autor zdůrazňuje „instruktážní charakter“ zvláště katolických knih, pokládá si prozatím jen málo řešenou otázku adresátů duchovně vzdělávací literatury a v závěru předkládá v mnohém podnětnou analýzu fenoménu a motivu času v modlitbách a meditacích.

Pokud bych měl připojit kritickou poznámku, týkala by se kontextualizace a koncepce práce. Knize by prospělo důkladnější zohlednění některých souvislostí, v části o rétorice například kontextu barokní teorie rétoriky, v pasážích o afektivnosti a metaforice smyslů zase barokní teorie umění a teorie afektů. V obou případech jde již o důkladně zpracovanou problematiku (Jennifer Montagu, *The Expression of the Passions: The Origin and Influence of Charles Le Brun's „Conférence sur l'expression générale et particulière“*, New Haven – London: Yale University Press 1994; Johann A. Stei-

ger [ed.], *Passion, Affekt und Leidenschaft in der Frühen Neuzeit I*, Wiesbaden: Harasowitz 2005; Hilge Landweer – Ursula Renz [eds.], *Klassische Emotionstheorien: Von Platon bis Wittgenstein*, Berlin – New York: De Gruyter 2008). U dějin modlitbe by nebylo od věci věnovat pozornost širším historickým souvislostem středověkých kanonických hodin a breviářů, stejně jako knihám dobrého umírání, které do sebe v 16. století vstřebaly právě pojednávané meditace a modlitby (Austra Reinis, *Reforming the Art of Dying: The ars moriendi in the German Reformation [1519-1528]*, Aldershot – Burlington: Ashgate 2007; Susan C. Karant-Nunn, *The Reformation of Feeling: Shaping the Religious Emotions in Early Modern Germany*, New York: Oxford University Press 2010). Vedle dalšího důležitého kontextu spojeného s motivem *contemptus mundi* (J. Delumeau, J. Huizinga) mi v knize chybělo také zamyšlení nad tím, z jakých vzorů čeští autoři čerpali, respektive z jakých prostředí a regionů přejímali obsahy a strukturu modliteb. Historika by samozřejmě ve spojitosti s meditativními technikami 17. a 18. století zajímal vztah k pozdně středověké tradici.

Slabinou knihy je také převaha popisnosti nad systematickou a komparací. Výrazně patrné je to v kapitole o modlitbě jako žánru, v níž schází vymezení specifík jednotlivých konfesijních prostředí, která autor sledoval, srozumitelná žánrová systematika ale nebyla nabídnuta ani v případě knih meditací. Od převážně žánrového, literárně-vědního pojednání by přitom bylo možno očekávat strukturální analýzu, jež by řešila například otázku struktury modlitby a jejích zásadních proměn v 16.-18. století, což je fenomén, na nějž upozornili mnozí zahraniční autoři.

Asi největší problém spátrují v tom, že autor zahrnul do svého zkoumání pouze česky psanou literaturu, čímž jeho pozornosti unikla naprostá většina náboženských textů katolického baroka v českých zemích. Jakkoli rozumím specifické perspektivě české literární historie a jakkoli autor upozorňuje na zajímavé české překlady či parafráze zahraničních barokních děl, myslím si, že pro větší relevanci podobných prací je třeba vykročit mimo hranice česky psané literatu-

ry. Tento problém se mi zdál naléhavý zvláště v případě pojednání o recepci: Když autor uvažuje o čtenářích, má na mysli jen česky mluvící čtenářstvo? A pokud ano, jakou má „český“ čtenář relevanci pro české a moravské prostředí baroka? Inspirativní je v této souvislosti Jakubova výzva k nahrazení tradičně nacionálního pojetí baroka koncepcí geograficko-regionální (Martin Elbel – Ondřej Jakubec [eds.], *Olomoucké baroko: Proměny ambic jednoho města I: Úvodní svazek*, Olomouc: Muzeum umění Olomouc 2010). Za potřebu vykročit z českého prostředí bych se přimlouval i ve smyslu intenzivnějšího reflektování evropské literatury k diskutovaným tématům. Patrný je tento problém v části o meditacích, kde autorovi unikla zásadní literatura, která v mnoha ohledech dospěla k podobným závěrům (Gabriele Dorothea Rödter, *Via piae animae: Grundlagenuntersuchung zur emblematischen Verknüpfung von Bild und Wort in den „Pia desideria“ [1624] des Herman Hugo S.J. [1588-1629]*, Frankfurt am Main: Peter Lang 1992; Paul Rheinbay, *Biblische Bilder für den inneren Weg: Das Betrachtungsbuch des Ignatius-Gefährten Hieronymus Nadal [1507-1580]*, Egelsbach – Frankfurt – St. Peter Port: Hänssel-Hohenhausen 1995; Ralph Dekoninck, *Ad imaginem: Statuts, fonctions et usages de l'image dans la littérature spirituelle jésuite du XVIIe siècle*, Genève: Droz 2005; Andrea Catellani, *Lo sguardo e la parola: Saggio di analisi della letteratura spirituale illustrata*, Firenze: Cesati 2009). U otázky metaforizace by pomohlo zohlednění prací o emblematice, jež do tohoto kontextu výborně zapadá a ukazuje smysl a rozsah metaforizací různých kategorií. V části o jezuitských meditacích zase unikl kontext Ignácových cvičení a jejich vývoje v dílech jeho následovníků (Nadala, Sucqueta, Hugona), což je škoda, neboť často zmiňovaný Martinides ve své *Uzdě duchovní* z této tradice zjevně čerpal. Dle mého je nutno více reflektovat

zahraniční práce a pokoušet se o komparaci a vymezení případných specifík českého, multilingvního prostředí. Nabízí se rovněž otázka importu a kulturního transferu, zejména ve vztahu k Bavorsku, Španělsku a (jižnímu) Nizozemí. Malurův závěr je velmi inteligentně formulován a nelze vůči němu nic závažného namítat. Na rozdíl od autora si však myslím, že v českém jazyce bylo k dispozici jen málo z významných evropských titulů duchovní literatury 17. a 18. století (bavorských, jihonizozemských, francouzských, italských). Mnohem více byla tato literatura u nás recipována prostřednictvím německých a latinských tisků, a proto teprve zohlednění všech jazykových prostředí může odhalit povahu barokní duchovní kultury v českých zemích. Obávám se, že zaměření na pouze česky psanou produkci nemá ve vztahu k baroknímu období příliš velký potenciál.

Navzdory uvedeným připomínkám se domnívám, že Malurova monografie představuje značný pokrok oproti starší produkci české literární historie, zaměřené – podobně jako starší dějiny umění – na stylově-žánrové rozbory a na zasazování do uměle vytvořených stylů, případně oproti tradici vyznačující se jen málo vědeckým, impresionisticko-estetickým hodnocením děl dle současných měřítek estetických kvalit (vysoká/nízká literatura či umění). Malurova práce také demonstruje obtíže, které se objevují při snaze o žánrové vymezení studovaných knih, a ukazuje cestu prostřednictvím využití jiných přístupů, jiných způsobů tázání. Jednoznačným kladem je upozornění na funkční kontexty, například na skutečnost, že mnoho modlitebních knih sloužilo náboženským bratrstvům. Funkční kontexty, čtenářská praxe i sociální aspekty četby, to vše jsou podstatné otázky současného výzkumu, do něhož lze recenzovanou knihu bezesporu zařadit.

TOMÁŠ MALÝ